

Más: a *Mai Nap* című „szakfolyóirat” tájékoztatását készpénznek véve NPT közli, hogy „a tapasztalatok azt mutatják, hogy a hívők inkább a templomban, mint az iskolában jelentkeznek” hittanra. A valóság ezzel szemben az, hogy a rendszerváltás előtt a tanulók kevesebb, mint 4 százaléka járt iskolai, 11–15 százaléka templomi, ill. gyülekezeti hittanra. A rendszerváltást követően viszont az iskolai hittanra beíratottak aránya ötszörösére nőtt, a templomi hittanra járók aránya csupán enyhén emelkedett.

Végül a vitatott cikkben egy olyan állítás is papírra kerül, amire nincs magyarázat. Egy „1992 áprilisi közvélemény-kutatás szerint a felnőtt lakosság relatív többsége (38,9%) azt támogatja, hogy a szabadon látogatható hittanóra álljon kívül a tanterven. Mindössze 12,8% fogadná el, hogy a gyerekek a normális tanrenden belül választhassanak a hittan és más tárgyak között; s szintén elenyésző kisebbség kívánta kötelezővé tenni (13,3%) a hittant az iskolában” – állítja Nagy Péter Tibor. A baj az, hogy a hivatkozott forrás, *Halász Gábor* cikke, nem csak differenciáltabb, hanem más adatokat is tartalmaz s más következtetésre jut. Halász írásában az adatsor a következőképpen néz ki: a megkérdezettek 13,1%-a mindenkinek kötelezővé tenné a hittant; további 11,1% vallásos tagozatos osztályok felállítását javasolja; további 12,8% a hittant az általános tanrend részeként tenné választható tárggyá. Ez együtt gyakorlatilag ugyanannyi (37,2%), mint a hittant a tanrenden kívül megoldani javaslok aránya (38,9%).

A szerző nem fukarkodik a stiláris eszközökkel történő „meggyőzéssel”. „A püspöki kar... arra kényszerült”, az egyházzal szembeni „csökkenő bizalom”, a „lelki erőszak” stb. csupa olyan szófordulat, ami nem támaszkodik tényekre, de a beszámolóknak pártos hangulatot biztosít s az olvasót hangolni igyekszik. (Igaz, a szerző időnként a tömegkommunikációra hivatkozik. Az is ezt teszi. De menti a társadalomtudóst a mások egyoldalúságára hivatkozás?) Hasonló a funkciója egyes, magától értetődőként kezelt, ám ugyanígy nem bizonyított és a harci jelszónak megfelelő kijelentéseknek. Például „az előző rendszer inkább a nagyegyházakkal kötött kompromisszumot” (?), a rendszerváltás utáni éveket viszont „a katolikus egyház államilag támogatott expanziója” (?) jellemezte volna. Mindez kutatási hipotézisnek elfogadható. Mindez bizonyítékokra, bizonyításra vár. A semleges, tényközlő forma egyszerűen megtervezésű.

Végeredményben

A tanulmány számos további gondolata problematikus. Kérdés, mi jögon állítja a szerző, hogy mi felel meg az „egyházias hívők” lelkiismeretének? Kérdés, hogy az évenként ismétlődő hittan-beíratás alóli mentesítés valóban a hittant szolgáló kényszer-e? Kérdés, hogy ki kell-e iratkozni annak, aki nem akar hittanra járni (mint NPT ki tudja

mi okból feltételezi), vagy egyszerűen elmaradhat? Kérdés, hogy a zsidó hittancsoportok változásai láttán szabad-e minden rész kutatás nélkül kijelenteni, hogy ez „nyilván összefügg a magyar zsidóság (asszimilációs, integrációs, vallásos, nemzetiiségi irányultságú) fokozott identitáskeresésével, annak hullámaival”. Stb.

A dolgozat egyik kérdést provokálja a másik után. Ez korántsem pusztán gyengeségének jele. Az írás valóban fontos információk (tények és elképzelések) sorát tartalmazza és valóban látszik rajta a szakavatott szerző keze nyoma. Csak az a kár, hogy az író saját meggyőződését, amire, természetesen, neki is, olvasóinak is egyformán joguk van, nem kezeli kellő kritikával. Következtetései így legfeljebb azok számára „meggyőzőek”, akik már korábban is egy véleményen voltak vele. Más olvasói talán el sem mennek odáig, hogy kimondatlan, sugallt állításait leszűrjék, inkább a csípős-gunyoros ellenfelet, semmint az igazságot kereső kutatót fogják látni benne. Kár.

Jegyzetek

- 1 Baubérot, J. (ed) (1994) *Religions et laïcité dans l'Europe des douze*. Paris, Syros; valamint Puza, R. & Kustermann, A. P. (ed) (1993) *Staatliches Religionsrecht im europäischen Vergleich*. Freiburg, Universitätsverlag.
- 2 Swerry, J. (1987) Aumonerie d'enseignement public et laïcité. Pour une réflexion juridique. In: *Diverses approches actuelles de la laïcité française*. Paris, Institut d'Etudes Sociales. pp. 50–64.; valamint Mayeur, J. (1991) *La séparation des Eglises et de l'Etat*. Paris, Editions Ouvrières.
- 3 Carter, S. L. (1993) *The Culture of Disbelief*. New York, Basic Books.

Tomka Miklós

5+1 megjegyzés – válasz helyett.

Mindig szívesen tanulok Tomka Miklóstól (TM), egyház- és vallásosság-szociológiai kérdésekben. Számos vitapontot tartalmazó cikkével nem szeretnék részletes vitába szállni, legalábbis nem az *Educatio* hasábjain. Reflektálni csak néhány megjegyzésére szeretnék.

1. A tanulmány célja politikatörténeti elemzés volt, s annak bemutatása, hogy az oktatáspolitikai küzdőtéren megjelenő felek mit akartak, illetve milyen modellekre hivatkoztak, s nem volt cél sem a szerző hittan-vonatkozó javaslatainak a bemutatása – így az ezzel kapcsolatos kritikára nem is reflektálnék most –, sem a nemzetközi modellek teljes körű bemutatása.

2. A francia „modell” csak viszonylag magányos, hiszen a századforduló francia egyházpolitikája – és annak napjainkig minden enyhítés ellenére élő konzekvenciája, hogy az iskolában mint intézményben nincs helye sem a hitoktatásnak, sem világnézetileg befolyásoló tevékenységnek – minden európai ország – köztük Magyarország – egyházpolitikáját is befolyásolta annakidején (is).

3. Az Egyesült Államok jogrendszere, az amerikai demokrácia működési mechanizmusa, a hatalmi ágak elválasztottsága *Tocqueville* nevezetes munkája – és annak 1840-es években történt magyarra fordítása, vagy éppen Szalay, Eötvös munkái – óta hivatkozási alapként emlegethető (emlegetendő...) a magyar társadalomtudományokban. A második világháború utáni fejlődés, mely az amerikai jogi modell óriási befolyását mutatja a nemzetközi fejlődésre, ill. az Egyesült Államok jogrendszerének rendkívül magas presztízse a magyar, cseh, lengyel értelmiség köreiben továbbra is elkerülhetetlenné teszik az amerikai példára hivatkozást, anélkül hogy – legalábbis „objektív tudósi” minőségemben – állást foglalnék annak hazai érvényességéről.

4. „Valóban léteznek ezek a csoportok?” – kérdezi TM Ténykérdés, hogy az egyházak vezetésének van hivatalos álláspontja a születésszabályozás, a hittan, az ingatlanviszádás, a női szerepek, a média, az egyház-finanszírozása, a választások kérdéséről, bizonyos, magukat egyébként katolikusnak, reformátusnak stb. valló – sőt néha papi hivatást gyakorló – értelmiségiek pedig megjelentetnek ettől eltérő véleményeket. Gondolok mondjuk Endreffy, Nyíri, Majsai, Balog Zoltán, vagy éppen Tomka Miklós álláspontjaira. Kérdés, hogy a politikatörténetírás – és természetesen nem az egyháztörténet – nevezheti-e pl. a rendszeresen saját véleményt fogalmazó katolikus értelmiségi egyéneket „csoportoknak”. Megítélésem szerint az a pusztán tény, hogy pl. a tanulmány jegyzeteiben egyébként idézett *Egyházforum* e kérdésekről rendszeresen különböző véleményeket megszólaltató tematikus számokat állít össze: szociológiai – s természetesen nem teológiai! – értelembe a szervezetben belüli csoportképződés jele.

5. TM legerősebb állítása szerint „nincs magyarázat” a hittan-elhelyezéssel kapcsolatos közvélemény-kutatások közlésére. Ha már a számoknál tartunk, én azt nem értem, hogy miért kellene – és hogyan lehetne – a fakultatív

hittan helyeslőket (12,8%) összeadni egyfelől azokkal, akik vallásos tagozatos osztályokban akarnák elkülöníteni a hívőket (11,1%), másfelől pedig azokkal, akik a hitoktatást a nem hívőkre is kötelezővé akarnák tenni (13,3%)? (Talán vallásosság-történetileg azonos lenne a „kivonuló” és a „térítő”?). Nem értem továbbá, hogy ha már összevonnának ezek a kategóriák – mondjuk a „több egyházi befolyást az iskolában” feltételezett kérdésre feltételezhetően igent mondók feltételezeten 37,2%-os tömbjévé –, akkor ugyanez a „másik oldalon” miért nem végződik el: a hittan oktatást sehol nem helyeslők (2,3%) az állami-önkormányzati iskolában semmilyen formában nem helyeslők (14,6%) és az állami-önkormányzati iskola tanrendjén belül (fakultatívként sem) nem helyeslők (38,9) miért nem vonódnak össze – s miért nem alkotnak egy 55,8%-os „szekularizált tömböt” – TM érvelésében?

* * *

A magyarázatot persze nem pótolja, ha a szerző ellentmondást talál a válaszbán. A magyarázat mindarra, amiért TM neheztel, hogy én úgy látom, a politikatörténeti elemzés szerzőjét – legalábbis szakfolyóiratban és nem napilapban megjelent, s ekképpen politikai tömeghatást definíciószerűen kifejezni képtelen tanulmány esetén – nem igazán érdekelheti, hogy az olvasóknak mi az érzelmi ill. politikai viszonyuk az 1989 előtti évtizedekhez, az állam és egyház akkori viszonyához; mint ahogy pl. „1956” sem csak érzelmi és politikai ügy, hanem történeti kutatás tárgya is. Tudom, sokan másképpen viszonyulnak az egyházakhoz, mint az oktatáspolitikai szféra egyéb szereplőihöz: „több kíméletet”, kevésbé nyílt fogalmazást várnak az egyházak, mint a szakszervezetek, a pártok, vagy a kormányzat tetteinek, szándékainak bemutatásakor. Hiszen az egyházak mások, mint ezek a – sokak szerint csak pillanatnyi érdekek által mozgatott – szervezetek. A másság persze igaz: ha lelki, világnézeti, etikai kérdésekről van szó. A tanulmányban azonban – mint minden politikatörténeti elemzésben – a hatalom, a pénz, a tulajdon, a jelenlét, a részvétel, a befolyásolás a kulcsszavak. S ebben – sajnos – mindenkit egyenlően kell mérnünk, „harag és részrehajlás nélkül”.

Nagy Péter Tibor